

شبکه‌های نه چندان مجازی!

دکتر الهام اکبری دکترای یادگیری الکترونیکی از دانشگاه اترخت هلند، عضو هیئت علمی گروه علوم تربیتی دانشگاه تربیت مدرس است. رساله دکترای ایشان درباره استفاده از شبکه‌های اجتماعی در آموزش است. او مقاله‌های زیادی در نشریه‌های معتبر بین‌المللی به چاپ رسانده است. به بهانه موضوع پرونده ویژه این شماره، با ایشان به گفت‌وگو نشستیم

« نظر شما درباره استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در فرایند آموزش چیست؟ »

اجازه بدهید در ابتدا به این نکته اشاره کنم که استفاده از اصطلاح «شبکه‌های اجتماعی مجازی» اساساً در دنیا خیلی مرسوم نیست و بیشتر اصطلاح «شبکه‌های اجتماعی» استفاده می‌شود. شبکه‌های اجتماعی مجازی در اصل همان شبکه‌های اجتماعی آن‌لاین هستند که امروزه در کانون توجهات جهانی قرار دارند. شبکه‌های اجتماعی می‌توانند آن‌لاین یا آف‌لاین باشند. شبکه‌های اجتماعی آف‌لاین، نسل پیشرفته شبکه‌های اجتماعی آن‌لاین‌اند که بیشتر بر تکنولوژی‌های کوتاه‌برد مثل بلوتوث مبتنی هستند.

حالا برگردیم به پاسخ سؤال. شبکه‌های اجتماعی از نظر بسیاری از اندیشمندان حوزه یادگیری الکترونیکی، به سرعت در حال نهادینه کردن خود در آموزش هستند. بسیاری از متخصصان و مدیران آموزشی در سطوح گوناگون، به‌خصوص در سطح آموزش عالی، در تلاش هستند از شبکه‌های اجتماعی در آموزش استفاده کنند.

موقعیت‌هایی کارا تر باشند و نتیجه‌شان نسبت به آموزش سنتی بیشتر باشد.

« به نظر شما امکان استفاده از شبکه‌های اجتماعی آموزشی مجازی در همه دوره‌های تحصیلی وجود دارد یا فکر می‌کنید تنها برای دوره خاصی مفید خواهند بود؟ همچنین، در چه موضوعاتی استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی را توصیه می‌کنید؟ »

در مورد گروه‌های سنی و دوره‌های تحصیلی بهتر است این سؤال را یک روان‌شناس پاسخ دهد، ولی من به‌عنوان متخصص شبکه‌های اجتماعی، اعتقاد دارم این شبکه‌ها باید در حوزه آموزش عالی استفاده شوند، نه در دوره‌های ابتدایی و دبیرستان. به این دلیل که اولاً این شبکه‌ها بالاخره موارد و محتواهایی دارند که نه تنها برای ما ایرانی‌ها که فرهنگ فاخری داریم و نسبت به برخی امور اخلاقی و تربیتی حساسیت داریم، بلکه برای هر فردی یا فرهنگی که در مواردی مثل بلوغ زودرس دغدغه دارند، استفاده کودکان و نوجوانان را از شبکه‌های اجتماعی دچار ابهام می‌کند. جالب است بدانید، در بسیاری از کشورها، حتی شبکه‌هایی که خودشان درست کرده‌اند، برای استفاده محدودیت سنی دارند و روی آن حساسیت ویژه‌ای وجود دارد. به نظر من، بهترین و ایده‌آل‌ترین حالت، استفاده از آن‌ها در دانشگاه‌ها و در آموزش‌های غیررسمی است. من به موضوع استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای نوجوانان، نگاه انتقادی دارم. لذا معتقدم نباید نوجوانان را در فضای بی‌نهایت عجیب و پیچیده فضای مجازی رها کرد. به‌خصوص که در ایران در زمینه سواد رسانه‌ای واقعاً عقب هستیم و آموزش درستی برای دانش‌آموزان نداریم. اما استفاده از این شبکه‌ها را برای ارتباط با والدین یا معلمان واقعاً مفید می‌دانم.

« به نظر شما با توجه به زیرساخت‌های موجود در کشور، تا چه حد امکان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش وجود دارد؟ »

ما زیرساخت داریم. اینترنت خیلی ارزان در دسترس همه قرار دارد. دستگاه‌های همراه تلفن همراه، تبلت هم همین‌طور؛ حتی در مناطق دورافتاده، ولی موضوع این است که ما در ایران، هنوز با استفاده از فناوری‌ها فاصله داریم و گاه حتی در مقابلش گارد بسته داریم. استنادی داریم که هنوز نمی‌توانند حتی از ایمیل استفاده کنند، چه برسد به استفاده از فناوری در آموزش. واقعیت این است که تا حد زیادی زیرساخت‌ها وجود دارد، ولی این نگاه‌ها و این خلأ

در دنیای غرب این شبکه‌ها کم‌کم در حال نهادینه کردن خود در آموزش هستند و به شدت مورد توجه قرار دارند. دلیل آن هم استقبال باورنکردنی نسل جوان از این شبکه‌هاست و هم امکانات ظرفیت شبکه‌ها برای آموزش. ما معلمان، خواهی نخواهی با نسلی مواجهیم که به آن‌ها «بومیان دیجیتال» می‌گوییم. این بومیان دیجیتال در شبکه‌های اجتماعی زندگی می‌کنند. چه ما بخواهیم و چه نخواهیم، جوانان درون این شبکه‌ها هستند و با آن‌ها انس گرفته‌اند. لذا یک جایی باید این شبکه‌ها را بپذیریم و از آن‌ها استفاده کنیم. اگر من به یادگیرنده بگویم این حواست را پرت می‌کند، کنارش بگذار، او که قبول نمی‌کند، پس بهتر است او را به سمتی هدایت کنم که بتواند از آن استفاده بهینه کند. در مورد این سؤال که چرا از شبکه‌های اجتماعی برای آموزش استفاده می‌کنیم، من معتقدم اولین دلیل، استفاده باورنکردنی نسل جوان از آن است. بومیان دیجیتال درون این شبکه‌ها زندگی می‌کنند و کسی که درون این شبکه‌ها نباشد، برای آن‌ها وجود خارجی ندارد. این یک موضوع است و موضوع دیگر که باید به آن توجه کرد، ظرفیت این شبکه‌هاست. شبکه‌های اجتماعی امکان بسیار خوبی در آموزش دارند. شبکه‌های اجتماعی کمک می‌کنند من معلم که تا دیروز مثلاً فقط با ۲۰ یادگیرنده خودم ارتباط داشتم، از امروز با افراد زیادی در هر جای دنیا ارتباط داشته باشم. باید به رایگان بودن این شبکه‌ها هم توجه کرد. نوع امکانات و ویژگی‌های این شبکه‌ها هم به گونه‌ای است که ظرفیت‌های بسیار بالایی در فرایند آموزش دارند. استفاده آسان و کاربرپسند بودن آن‌ها هم از دیگر ویژگی‌های مثبت این شبکه‌هاست. البته باید به این نکته مهم توجه کرد که همه شبکه‌های اجتماعی آن‌لاین مناسب آموزش و یادگیری نیستند؛ برخی‌ها ظرفیت بیشتری دارند و برخی کمتر.

« آیا شبکه‌های اجتماعی آموزشی مجازی می‌توانند جایگزین نمونه سنتی خود یعنی کلاس درس و ارتباط حضوری با معلم شوند؟ »

این سؤال در مورد یادگیری الکترونیکی هم مطرح است. شاید اگر بگوییم می‌توانند جایگزین شوند، ادعایی گزاف باشد، ولی به زعم من، به‌عنوان متخصص شبکه‌های اجتماعی، چه شبکه‌های اجتماعی آن‌لاین و چه یادگیری الکترونیکی، و چه موب‌ها و پتلفرم‌های مربوط به آن‌ها، در واقع می‌توانند نه همیشه، ولی در بسیاری مواقع حتی از آموزش سنتی کارایی و اثربخشی بیشتری داشته باشند. ولی این ادعا به این معنی نیست که می‌توانند جایگزین آن‌ها شوند، بلکه با رعایت جوانب و مسائلی می‌توانند

»

من به موضوع استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای نوجوانان، نگاه انتقادی دارم. لذا معتقدم نباید نوجوانان را در فضای بی‌نهایت عجیب و پیچیده فضای مجازی رها کرد.

«

فرهنگی یا گاردی که در مقابل فناوری وجود دارد، جلوی استفاده از آن‌ها یا استفاده صحیح از آن‌ها را می‌گیرد. شاید ما فعلاً در مرحله‌ای هستیم که باید از شبکه‌های اجتماعی آن‌لاین برای آموزش‌های غیررسمی استفاده کنیم! مثلاً ما در حال حاضر برای افرادی در مناطق محروم، در مورد حشرات و چگونگی مبارزه با آن‌ها اطلاع‌رسانی کردیم. بررسی‌ها نشان داد بسیار مفید هم بود. ما می‌توانیم در بعضی حوزه‌های مهارتی و غیررسمی، مثل همان آموزش زبان خارجی برای بزرگسال، از آن‌ها استفاده کنیم.

« تا به حال با کدام شبکه‌های اجتماعی مجازی کار کرده‌اید و کدام یک را به معلمان، که اکثریت خوانندگان ما را تشکیل می‌دهند، پیشنهاد می‌کنید.»

من برای رساله دکتری که استفاده از شبکه‌های اجتماعی آن‌لاین برای آموزش زبان بود، با اسکایپ و فیسبوک کار کردم. توصیه من این است که اهداف و محتوای دوره، حتماً با ظرفیت و امکانات شبکه مورد نظر تطابق داشته باشد. البته توصیه جدی من به معلمان این است که واقعاً از دانش‌آموزانشان بخواهند از این شبکه‌ها پرهیز کنند و در عوض ارتباط با والدین را از طریق این شبکه‌ها گسترش دهند. همین‌طور، برای انتقال دانش و ارتباط بین معلمان از این شبکه‌ها استفاده کنند و برای تدریس درس‌ها به دانش‌آموزان، تأمل کنند و با تردید به این شبکه‌ها نگاه کنند. چون قطعاً عیب‌های آن بیشتر از مزایای آن است.

« نظر تان در مورد شبکه‌های اجتماعی مجازی ایرانی چیست؟ آیا می‌توانند جایگزین نمونه‌های خارجی خود شوند؟»

ما یک خلأ جدی و یک ضعف بزرگ داریم که قابل تأمل است. در همه جای دنیا، فیسبوک شبکه اجتماعی مورد علاقه و بلامناز همه مردم است و شبکه اجتماعی داخلی آن کشور رتبه دوم علاقه‌مندی را دارد. ولی در ایران این‌گونه نیست. در ایران فیسبوک شبکه اول مورد علاقه مردم نیست. البته هیچ شبکه اجتماعی ایرانی هم در فهرست علاقه‌مندی‌های کاربران ایرانی قرار نمی‌گیرد. بخشی از این اتفاق علت فرهنگی دارد. یک نکته این است که ما را می‌توانند از اینکه اطلاعاتی که در شبکه‌های اجتماعی داخلی قرار می‌دهیم، در دسترس دیگران هم باشد!

نکته دوم اینکه این شبکه‌ها واقعاً کارایی خوبی ندارند. باید واقع‌بین باشیم. شبکه‌های داخلی غالباً نمی‌توانند

میزبان کاربران زیادی باشند. سرعتشان بسیار پایین است. فضای آن‌ها کاربر پسند نیست. این موارد را باید پذیرفت. من با اینکه معتقدم ما باید به سمت استفاده از شبکه‌های اجتماعی داخلی برویم، چون حریم ما و حریم داده‌های ما قطعاً در شبکه‌های داخلی بیشتر حفظ می‌شود، ولی این را هم می‌گوییم که باید پذیرفت ظرفیت‌های شبکه‌های داخلی هنوز تقویت نشده‌اند و باید بهتر شوند. در حال حاضر، این شبکه‌ها سرعت و جذابیت مورد نظر کاربر را ندارند و استفاده از آن‌ها با این شرایط سخت است. آن‌ها باید خودشان را تقویت کنند تا من به‌عنوان کارشناس بتوانم دیگران را به استفاده از آن‌ها تشویق کنم. اگر بخواهم جمع‌بندی کنم، بخشی از این مقبولیت نداشتن، حاصل تبلیغات سو است و بخشی هم حاصل نداشتن ظرفیت لازم.

« وضعیت بسترهای برخطی را که آموزش و پرورش برای استفاده معلمان و دانش‌آموزان طراحی کرده است، مانند سایت‌های رشد و همگام، چگونه ارزیابی می‌کنید و چه پیشنهادهایی در این زمینه دارید؟»

در مورد این سایت‌ها اطلاعی ندارم، اما یک مشکل جدی وجود دارد؛ چه در حوزه آموزش و پرورش و چه آموزش عالی! افرادی که به این کارها نگاه تجاری دارند و متخصص یادگیری الکترونیکی یا تکنولوژی آموزشی نیستند، پلتفرم‌هایی را با کمترین استانداردهای جهانی عرضه می‌کنند که اساساً قابل قبول نیستند. علاوه بر آنکه غالباً تنها بر متن یا در نهایت ویدیو مبتنی هستند. دوباره تأکید می‌کنم، در مورد دو سایتی که گفتید، اطلاعاتی ندارم و مطالبی که گفتم عمومی بود.

« آیا آموزش و پرورش می‌تواند یک شبکه اجتماعی مجازی متناسب با دانش‌آموزان و معلمان طراحی کند؟ چقدر این موضوع را ضروری می‌دانید؟»

همان‌طور که گفتم، من با سوق دادن دانش‌آموزان به شبکه‌های اجتماعی آن‌لاین موافق نیستم. به دلایل فرهنگی، کشور ما واقعاً آمادگی استفاده از آن‌ها را ندارد. به اضافه اینکه باید ببینیم ایجاد یک شبکه اجتماعی چه آورده‌ای برای ما دارد؟ به نظر من، آموزش و پرورش به جای ایجاد یک شبکه اجتماعی که مفید نخواهد بود، پلتفرمی را طراحی کند که در آن بهترین معلم‌ها در قالب محتوای چند رسانه‌ای حضور داشته باشند تا دانش‌آموز کنکوری که در مناطق محروم و ضعیف و کم‌برخوردار

« معتقدم ما باید به سمت استفاده از شبکه‌های اجتماعی داخلی برویم، چون حریم ما و حریم داده‌های ما قطعاً در شبکه‌های داخلی بیشتر حفظ می‌شود.»

بگذارند. پس شبکه‌ای اجتماعی که قابلیت محدود کردن بحث‌ها در مورد موضوع را داشته و قابل پیگیری باشد، مفید خواهد بود. البته شبکه‌ای که برای آموزش انتخاب می‌شود، باید مورد علاقه یادگیرنده هم باشد؛ نمی‌توان یادگیرنده را به زور به شبکه خاصی هدایت کرد.

یکی از چالش‌های مهم شبکه‌های اجتماعی این است که اعتیادآورند و این ممکن است یک مشکل خیلی بزرگ باشد. استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای آموزش، چالش‌های آن را کم می‌کند، ولی به هر حال وجود دارد. در ابتدا هم گفتیم، شبکه‌های اجتماعی تمرکز یادگیرنده را کم می‌کنند. از طرف دیگر، شبکه‌های اجتماعی موجب می‌شوند کاربران دائم خودشان را عرضه کنند. افراد در این شبکه‌ها به‌طور دائم با ارائه اطلاعات و تصویرهای گوناگون، خود را در قالب دیگری معرفی می‌کنند. این مشکل در مورد نوجوانان نسبت به بزرگسالان بیشتر هم هست. نوجوانان در این شبکه‌ها دائم می‌خواهند خود را نمایش دهند و این به دوگانگی شخصیت و خودشیفتگی آنان می‌انجامد. حال اگر فرهنگ و تفاوت‌های فرهنگی را هم اضافه کنیم، این مشکلات به مراتب بیشتر می‌شوند. ظرفیت‌های این شبکه‌ها هم، همان‌طور که گفتیم، استفاده راحت، رایگان و کاربرپسند بودن آن‌ها است. دسترسی راحت‌تر به اطلاعات نامحدود و در کنار آن تولید اطلاعات توسط فرد، هم قابل توجه است.

اینکه لازم نیست فرد همه اطلاعات را دریافت کند و خود می‌تواند در ساخت اطلاعات فعال باشد، یکی از ویژگی‌های مثبت شبکه‌های اجتماعی است. اگر بتوانیم سواد رسانه‌ای افراد را ارتقا دهیم، می‌توانیم در سطح آموزش عالی و آموزش‌های غیررسمی از این گزینه استفاده کنیم. طبق تحقیقات، استفاده از شبکه‌های اجتماعی آن‌لاین می‌تواند میزان یادگیری را نسبت به کلاس‌های معمول آموزشی افزایش دهد.

« و سخن آخر؟ »

امیدوارم روزی بتوانیم به‌صورت گسترده از شبکه‌های اجتماعی در آموزش عالی استفاده کنیم. متأسفانه امروز این شبکه‌ها در ایران بیشتر در مباحث سیاسی استفاده می‌شوند و به دلیل ضعف سواد رسانه‌ای کاربران، این شبکه‌ها به محلی برای پخش شایعات و اخبار دروغ تبدیل شده‌اند.

است، بتواند در کنکور ناعادلانه موفق شود. سیستم معیوب کنکور باعث می‌شود افرادی که موقعیت بهتری دارند و کمتر تلاش می‌کنند، با استفاده از معلمان بهتر و منابع بهتر، موفق شوند. آموزش و پرورش باید پلتفرم‌هایی ایجاد کند که در موقعیت‌های بحران (آلودگی هوا و سیل) که مدرسه‌ها تعطیل می‌شوند، از آن‌ها استفاده آموزشی شود. یا برای آموزش حرفه‌ای معلمان از آن استفاده شود. به نظر من، ساخت شبکه‌های اجتماعی برای آموزش و پرورش اصلاً مسئله ما نیست. بهتر است به اولویت‌ها بپردازیم و مسائل اصلی را حل کنیم.

« چه مشکلات و چالش‌هایی پیش روی استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش وجود دارد؟ »

بهتر است اول در مورد ظرفیت‌ها و تفاوت‌های شبکه‌های مجازی صحبت کنیم. اول این را بگویم که شبکه‌های اجتماعی آن‌لاین مثل هم نیستند. شبکه‌ای که امکان ارتباط دوسویه یا چندسویه را دارد، قطعاً از نظر من برای آموزش مفیدتر است. مثلاً یک کانال تلگرامی، به دلیل ارتباط یکطرفه، اصلاً مناسب نیست. گروه تلگرامی هم همین‌طور. در کل، به نظر من تلگرام اصلاً گزینه مناسبی نیست. مشکل موجود در شبکه‌های اجتماعی این است که بحث‌ها غالباً در مورد یک موضوع پیش نمی‌روند و به انحراف کشیده می‌شوند. من با شبکه‌هایی موافق هستم که در آن‌ها ارتباط به‌صورت چندسویه باشد و فقط در مورد موضوع مشخص شده بحث شود. یعنی یادگیرندگان ملزم باشند در خصوص همان موضوع خواسته شده مطلب

»
طبق تحقیقات،
استفاده از
شبکه‌های اجتماعی
آن‌لاین می‌تواند
میزان یادگیری
را نسبت به
کلاس‌های معمول
آموزشی افزایش
دهد

«